

ОЛГА САВИЋ

ПРОМЕНЕ ЛИКА ГРАДОВА ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ И ШУМАДИЈЕ

После другог светског рата дошло је до урбанизације Србије и до пораста броја градова. Тако је у западној Србији¹ до 1953. године било само неколико градских насеља: Шабац, Ваљево, Чачак, Титово Ужице, Краљево и Лозница. У Шумадији су градови били Крагујевац, Смедерево и Смедеревска Паланка. У попису 1953. године овај број је нешто већи. У Шумадији се као градови помињу: Бели Поток, Буковик, Горњи Милановац, Аранђеловац, Младеновац (град), Смедеревска Паланка, Светозарево, Смедерево и Крагујевац.² У западној Србији су то: Уб, Рибница, Пожега, Мали Зворник, Севојно, Бања Ковиљача, Обреновац, Лозница, Титово Ужице, Краљево, Ваљево, Чачак и Шабац (1, 251—252 и 287).

Током даље урбанизације и нека друга насеља Србије добијају статус градова тако да су, по попису 1981. године, у Шумадији градови 18 насеља, а у западној Србији чак 20. У Шумадији су то: Крагујевац, Смедерево, Светозарево, Смедеревска Паланка, Аранђеловац, Младеновац, Горњи Милановац, Велика Плана, Лазаревац, Лапово, Гроцка, Велики Црљени, Топола, Љиг, Рача, Рудовци, Сопот и Белановица.³ У западној Србији то су: Краљево, Шабац, Ваљево, Чачак, Титово Ужице, Лозница, Обреновац, Пожега, Ивањица, Бајина Башта, Ариље, Уб, Севојно, Мали Зворник, Крупањ, Мачванска Митровица, Лучани, Лајковац, Косјерић и Гуча.

---

1. Западна Србија се овде третира као простор западно од Колубаре, реке Љига, Дичине и Ибра, а од Саве, као северне границе, пружа се на југ до Голије, Јавора, Златибора и Таре.

2. Издавајући градове по свом критеријуму, Д. Вогелник први пут убрја у градове и нека приградска села, као Бели Поток поред Београда и Буковик поред Аранђеловца.

3. Овај број се односи на све општине Шумадије осим ужег подручја Београда на коме се налази још 7 градова, али они у раду нису посматрани.

Рецензент: Др Милорад Васовић, Београд

У већини ових насеља је забележено стално повећавање броја становника, изузев Белановице у којој је дошло до опадања у последњем попису. За све њих је, међутим, карактеристично ширење градске територије и измена лика самог насеља (2, 8, 9 и 10).

Прве промене лика градова у Србији

У 19. веку по ослобођењу Србије, већина данашњих градова је била малих димензија и слабо се разликовала од села, као што је М. Б. Милићевић забележио за Гроцку и Тополу која је „нека вајна варошица” иако је у њој био Карађорђево град (5, 107 и 289). Пошто је већина ових насеља тада била „столица” одређеном срезу и тиме добила неке функције (пошту, телеграф, школе, млинове и др.) сматрана су варошицама иако су се мало разликовала од села у свом спољном изгледу (5, 294—296). Поготову су значај вароши имала седишта округа која су тиме добила и више функција (седишта гимназија, окружних судова, команди бригада, окружних прота и сл.), као што се види из описа Смедерева, Светозарева, Крагујевца, Ваљева, Шапца, Лознице, Чачка и Ужица (5, 154—161, 202—205, 290—293, 404—406, 503—504, 537—538, 616—617 и 678). За Ваљево је забележено да је „лепа окружна варош” (5, 405). Крагујевац је до 1839. био и столица Србије, па је и после тога, када је ову функцију преузео Београд, остао значајнији и добијао бројније функције од осталих окружних седишта (5, 292—293).

И сва остала насеља, данашњи градови, били су варошице или вароши више по функцијама него по изгледу што се види и из тадашњих описа Смедеревске Паланке, Велике Плане, Горњег Милановца, Обреновца, Уба, Митровице (Мачванске), Крупња, Косјерића, Ариља, Ивањице, Бајине Баште, Пожеге и Краљева (5, 161, 165, 348, 406, 506—507, 538, 589, 617, 618, 619 и 685). Ово је важило и за новоподигнуте среске центре као што су били Ивањица, Косјерић, Бајина Башта и Горњи Милановац (5, 348, 618 и 619; 7, 21 и 8).

Говорећи о типу насеља, посебно градских, па Балканском полуострву Ј. Цвијић је забележио да су вароши у Србији, нарочито у моравској Србији, северно од Ниша: ... „у главном мале вароши са правим и врло широким улицама; кашто су улице широке као булеварии великих вароши. Куће су махом мале, на један спрат, око њих су кашто врло простране баште у којима се сеје и кукуруз. Свака кућа има врт... Широке улице допиру до пијаце, која је такође пространија него у вароши старог балканског и медитеранског типа... последње деценије су почели да подижу индустријска предузећа која су у вези са продуктима земље, око ових вароши има, дакле, млинова, фабрика шећера, пивара, предioniца и ткачница, стругара, већином изван вароши”... итд. (3, 316—317).

Овакав изглед вароши и градови у Србији, како их је Ј. Цвијић описао, добили су после ослобођења од Турака, када се у слободној Србији, с једне стране, приступило регулацији наслеђених градова, односно вароши, и оснивању сасвим нових планских насеља, с друге

стране. У овом делу Србије то су Горњи Милановац, који је плански пренет са старог места 1856. године (8, 104), и Бајина Башта последње плански основано насеље. Оснивање нових вароши отпочело је 1831. године а завршено 1861. године, како то пише Б. Максимовић (4, 19). После тога дошло је до периода реконструкције који је трајао све до 1914. године и који се састојао у реконструкцији наслеђених неправилних вароши и варошица (паланака). У овом делу Србије та реконструкција је вршена тако да „у неправилној структури треба, углавном, „регулисати“ — исправљати, ширити постојеће улице, задржавајући основни стари склоп града“, како то бележи Б. Максимовић, а за то су примери Крагујевац, Чачак, Шабац и Јагодина (4, 19). Регулација Ужица по плану из 1893. године „протезала се само на периферне улице, задржавајући у највећој мери њихове правце“... а „планска структура централног дела, праволинијски регулисана, с компактнијом изградњом насталом после пожара 1862. године, на основу ранијег регулационог плана, са три правилна трга у целини је задржана“ (4, 81).

У Младеновцу се радило о проширењу варошког рејона. Против тога су „грађани села Младеновца“ који траже „да остане реонска линија која је надлежно одобрена у 1895. години“. За ово је био и „највећи број грађана варошице Младеновац“. Граница варошког рејона није измењена, јер се сматрало да ће пруга Арапџеловац-Младеновац, започета 1901. а завршена 1904. године, земаљске производе који долазе на младеновачки трг, добрим делом оријентисати према Арапџеловцу и да ће Младеновац једва животарити (4, 84—85).

Обреновчани се жале 1906. године на општинску управу која жели да смањи варошку пијацу од 30 на 24 метра, а у образложењу кажу: „лаши стари још пре 18 година нашли су за потребно да буду ширина оваква каква је предвиђена и доцније ће требати и више да се проширује, јер заиста сваке године је све већи саобраћај у овој вароши која... необичном брзином расте и напредује“ (4, 85).

Бележи се и неколико предлога за измену предвиђене регулације у 1911. години, и то најчешће из недостатка финансијских средстава, у општини Ваљево, Крагујевац, Ужице и Смедеревска Паланка.

Шабачка општина је 1912. године тражила измену регулације и нивелације за 13 улица у граду „да се уштеди на експропријацији приватних имања и зграда и да се улицама да згоднији правац“ (4, 84).

Ваљево је у више махова тражило измене регулације и нивелације, нарочито угла улице Кнеза Милоша и Краља Александра (4, 84).

Значи регулацијама, иако нешто измењеним и прилагођеним финансијским могућностима, већина градова је добила оно што Ј. Цвијић каже: *праве и врло широке улице*. Те улице ипак нису довољно широке за данашњи саобраћај.

Осим регулације старих вароши и варошица било је и новооснованих. Године 1836. основана је Лешница за смештај избеглица. Године 1832. је регулисана Пожега: добила је пространи кружни трг ради смештаја избеглица из Ужица. Као нови центри државне управе настали су и Горњи Милановац, Ариље и Бајина Башта (4, 1).

Подизање средских здања, здања намењених окружној управи и школских зграда понегде у првој, а нарочито у другој половини 19. века, доприноси, такође, поменутој слици насеља. Ова здања се најчешће подижу у средишним градским деловима и знатно се разликују од околних стамбених зграда, тиме што су на спрат или два, без вртова, али најчешће са пространим двориштима. Наравно, ту су и цркве изграђене раније, али често и новонастале.

Под крај 19 века долази и до *појаве индустрије*: најчешће се дижу млинови, стругаре, електричне централе али и други мањи индустријски погони: пиваре, кланице и др. У Крагујевцу се подиже Војно-технички завод. Ови се објекти подижу махом на периферији истих градова.

Ове трговинско-занатске чаршије тога доба, у којима је трговина пољопривредним производима околне, била, заједно са занатима, основно обележје привреде, пијаце (пазари), односно вашаришта су такође важно обележје градских простора. Заједно са већ поменутим, оне допуњују ону слику Цвијићевих вароши патријархалног типа, у којима је већина кућа приземна и с вртovima, а веома ретко на спрат.

Ова слика вароши се у првој половини 20. века нешто мења, у толико што се у већини градова, оних већих димензија и значајнијих у привредном и општем погледу, подиже већи број трговачких кућа сличнијих западним, јер су пространије и од чврстог материјала. Такве се куће срећу у Краљеву, Чачку, Шапцу, Ваљеву и др. Оне су махом изван чаршије и одраз су имућности њихових власника, трговаца и индустријалаца. Осим тога подижу се зграде за банке, различите врсте средњих школа, болничке установе. У неким варошима почињу да се јављају и прве зграде на спрат, и то најчешће 1—2 спрата, а ретко преко 3. Исто тако се на ивицама насеља подижу различити индустријски погони: пивара и кланица у Светозареву, фабрика вагона у Краљеву, „Крушик“ у Ваљеву, „Зорка“ у Шапцу и др. У вези са јачим развојем железничког саобраћаја после првог светског рата, подижу се и железничке станице и друге зграде потребне за ову врсту саобраћаја.

Ипак се све то уклапало у ону слику градова северне Србије, коју је дао Ј. Цвијић, дајући им обележје патријархалних вароши, мада су се оне међусобно доста разликовале.

Најновије промене лика градова

Веће промене у изгледу градова настају тек после другог светског рата, када су градови изложени великим утицајима урбанизације, индустријализације, нагомилавања становника, модернизације саобраћаја и начина живота. Сви ти утицаји остављају трага и на изгледу градова и *утичу да се измени некадашњи лик већине ових насеља.*

Изградња индустријских објеката је и пре другог светског рата деловала и на изградњу стамбених колонија за раднике, пример железничке колоније у Краљеву. Изградња радничких колонија је нарочито

честа појава после другог светског рата. Тако се подижу колоније „Зорке” у Шапцу колонија на петом пуку у Ваљево, колонија за раднике „Вискозе” у Лозници и др. Изградња ових колонија је истовремена или следи за изградњом самих индустријских објеката. У почетку су те колоније на градској периферији, близу индустријских погона, да би се доцније, када се не издаваја радништво једне фабрике од радништва друге, градили стамбени блокови у којима све радне организације могу да откупљују станове за своје раднике. Висина ових зграда је у почетку 3—4 спрата, ређе пет, да у најновије време, по изградњи *солитера и читавих стамбених блокова*, пређе и преко 10 спратова. Такве се зграде подижу у средишним и новим деловима Смедерева, Крагујевца, Краљева, Чачка, Ваљева, Шапца и др. већих насеља. Има их, мада мање висине, и у мањим насељима Рачи, Убу, Горњем Милаповцу, Младеновцу и др. (6, 257—258).

Нагомилавање стаповника утицало је и на изградњу других објеката у градовима. Подижу се нови објекти намењени трговини, угоститељству, саобраћају, школским и здравственим установама и др., што је такође битно мењало, најчешће, централне делове градова. Притом су често реконструисани *средишни градски тргови*, као на пример трг у Титовом Ужицу, Ваљево, Чачку, Краљеву, Смедереву, Крагујевцу и другим градовима западне Србије и Шумадије.

Изградња градских обилазница намењених друмском саобраћају, нових железничких станица везаних за изградњу нове железничке пруге Београд-Бар, која пролази кроз већи број градова западне Србије, такође је допринела промени лика ових насеља. Тако је та градња увећала, али и изменила поједине градске делове. Ти нови делови намењени саобраћају нису више мирне, простране и широке улице града, него често простране саобраћајнице са 2—3 коловозне траке у једном смеру и за велики број аутомобила.

Према томе у лику градова се данас јављају нови елементи којих раније није било или их је било у много мањој мери.

1. Појављују се већи или мањи индустријски рејони, већином на ободним деловима градских насеља и уз најзначајнију саобраћајницу — друмску или железничку.

2. Појављују се стамбене колоније за раднике које се састоје уз више истоврсних типских зграда. И оне најчешће настају у ободним деловима градова.

3. Изграђују се нови делови намењени саобраћају. Када се гради нова пруга то су нове железничке станице и прилази ка њима (Косјерић, Ваљево). Када се граде друмске саобраћајнице, то су често транзитне обилазнице изван градских језгра, као и прилази постојећим или новим магистралним путевима. Све је то праћено подизањем бензинских пумпи у средишним, а још чешће, у ободним градским деловима (Шабач, Краљево, Ваљево, Горњи Милановац, Крагујевац и др.).

4. Граде се нови стамбени делови врло често на новим теренима и у виду блоковске градње. То су сада зграде од 6 и више спратова,

типске, а у оквиру њих се подижу школе, вртићи, продавнице или друге врсте установа или радионица потребних за живот таквог бројног насеља. Ови градски делови се подижу било у старим градским језгрима, реконструкцијом где за то има услова, било у новим деловима насеља чиме се територија градова знатно шири изван некадашњих њихових граница (Шабац, Ваљево, Титово Ужице, Крагујевац, Краљево, Чачак и др.).

5. Мењају се и старе градске чаршије, односно стари централни делови градова, јер се граде нови објекти намењени савременој трговини, угоститељству, али често и нове зграде намењене социјалним, здравственим, просветним, културним установама, банкама или другим организацијама које се у граду оснивају или постоје од раније.

6. Све већи градови, све удаљенији од некадашње обрадиве површине која их окружује, и са кућама без вртова, све више имају потребу за изградњом простора за рекреацију, спортских терена и паркова. Тако у Крагујевцу данас постоје два парка са спортским теренима, у Чачку је за то искоришћен простор између реке и некадашњег бедема који је град штитио од поплава. Таквих објеката као и хала намењених спортским активностима има и у Краљеву, Ваљеву, Шапцу и другим мањим градовима, Пожеги и Горњем Милановцу.

7. Изградњом нових трговинских објеката савременог карактера врло често се мења и некадашња градска чаршија. Чаршију су некад чиниле трговинске радње са магазима и бројне занатске радње и кафане. Изградњом великих робних кућа, самоуслуга и других савремених трговинских објеката тај простор добија неке нове одлике. Занатске радње се мање мењају, мада су и оне савременије самим тим што се губе стари занати (абације, терзије и др.) а неки новији занати имају понекад потребе за знатно већим простором (аутомеханичари, вулканизери и др.). Сличне су промене и у угоститељским објектима.

8. Развој туризма на коме се све више инсистира, нарочито у понеким атрактивнијим насељима, учинио је да се у многим градовима подижу нови хотели, затим одмаралишта, или неки мањи угоститељски објекти (ресторани, чајднице, млечни ресторани и сл.). То је посебно случај у оним насељима која имају већи туристички значај, пример Ивањице. Овакви се објекти подижу и у насељима дуж важнијих саобраћајница за смештај путника у транзиту који исте саобраћајнице користе за одлазак у неко туристичко средиште. Такве врсте хотела и мотела налазимо у свим градовима дуж ибарске магистрале, али и дуж других путева значајних за западну Србију и Шумадију. То показује низ оваквих објеката у Краљеву, Чачку, Горњем Милановцу, Ваљеву, Титовом Ужицу, Крагујевцу, Смедереву и др.

9. У свом ширењу градска територија је често обухватила и део ближих сеоских насеља. На атарима тих села се подижу стамбена насеља, изграђују се индивидуалне стамбене зграде, подижу се и нека индустријска предузећа. На тај начин и ова насеља урастају у градску територију и мењају лик градова. Ово је нарочито јако изражено око Крагујевца, највећег града посматраних области, у чијем су се ткиву изгубила неколика насеља из његове околине. Доста је таквих на-

сеља нестало и око Ваљева, Шапца, Краљева, Чачка, Лознице и др. Под притиском ширења градова долази и до припајања подручја сеоских атара у градске атаре (6, 252).

10. Реконструкција градских средишта, самог градског срца, такође је видљива у готово свим градовима западне Србије и Шумадије. Негде се изграђују посебни тргови, као што је случај у Титовом Ужицу, Чачку, Ваљеву, Крагујевцу, Шапцу, а негде се та измена свела на изградњу нових вишеспратница, зграда намењених становању или институција, дуж најважније градске улице или трга. Ова измена, међутим, нигде није изостала, па ни у мањим градовима (Пожега, Ариље и др.).

Поменуће промене нису увек доприносиле новом лику градова, понекад су чак и квариле њихов ранији патријархални изглед. Често су наносиле штету и граду и његовој околини, посебно околним селима. Штете су биле различите зависно од тога шта их је изазивало и коликих су димензија. Тако су насеља око Чачка изгубила своје баште и повртњаке у Лозничком и Кулишовачком кључу, где су изграђена нова насеља. *Губитак плодне земље за рачун нових стамбених или индустријских делова*, нових саобраћајница или објеката друге врсте, може се запазити и у осталим градовима, а нарочито је јако изражен око већих центара.

На стварање новог лика градова деловали су урбанизација, индустријализација, развој модерног саобраћаја и јак прилив становништва у градове после другог светског рата. Ти исти фактори су истовремено наносили и читав низ штетних последица које се међусобно разликују по начину постанка, узроцима који су их изазвали, врстама и димензијама. Због тога а и због њиховог значаја за даљи развој градова ове штетне последице би требало посебно проучити.

Завршна разматрања

Наведене промене су знатно измениле лик градова западне Србије и Шумадије, мада се ту виде и разлике. Понегде су промене толике да су готово у целини измениле некадашње насеље. Ово је случај у Крупњу, Горњем Милановцу, у којима је, после паљења ових градова током последњег рата, измењен њихов највећи део. Исти је случај и у Смедереву које је током окупације већим делом било порушено после експлозије немачког складишта у тврђави.

Остали градови, нарочито већи, нису могли у потпуности да измене целу своју територију, тако се у њима мешају стари и нови градски делови чинећи једну целину. Понегде ти стари делови све више узмичу пред новим, а понегде стари трају и даље независно од околне која се мења. Пример су стара ваљевска чаршија „Тешњар“ и стари део Ивањице око кога бујају нови, модерни делови овог лепог града у долини Моравице.

Ту сложеност односно једноставност градова уочио је и В. Бурић делећи их на композитне, у којима је присутна мешавина старих

и нових градских делова, и монолитне, у којима је готово цео градски организам из једне културне и временске епохе (6, 262—265). Све јаче изражена *реконструкција ових старих градских делова*, међутим, брише и те разлике. Генерални урбанистички планови већине градова предвиђају реконструкцију старих делова, који се најчешће руше и дижу изнова. Све је мањи део старих делова града задржао свој некадашњи изглед и облик, те је прошаран или сасвим измењен новим, модерним, појединачним, већим или мањим савременим зградама или грађама другог карактера. Због тога је у малом броју савремених градова сачуван некадашњи лик. Данас једва може да се говори о патријархалном типу града, како га је описао Ј. Цвијић. Исто тако тешко је говорити о лепој и складној измешаности старих и нових градских делова, јер су то најчешће местимични захвати и не увек складно и до краја изведени .

Више је изражена подела на поједине наменске просторе. Најчешће су издвојени радни од стамбених делова града, пословни од привредних и стамбених, на чему се у савременој грађњи веома много инсистира. Ове зоне различитих намена одређене су у већини *урбанистичких планова* ових насеља, али нису свуда на најбољи начин решене нити до краја спроведене.

Тако ови градови, који су изгубили стари патријархални изглед, немају свој нови савремени лик, засад предвиђен плановима али не увек до краја изведен. Због тога се за већину савремених градова може рећи да су *изгубили свој стари лик, а да им је нови савремени лик недовољан*, неусклађен и никако не чини одраз оне области у којој насеље лежи. Савремени грађевински и архитектонски планови измене градова све су мање одраз краја у коме су настали и све више имају интернационални карактер. Тако се, по свом изгледу, савремени град западне Србије и Шумадије све више одваја од своје области у којој је поникао и све више добија одлике било које области у Југославији, на Балкану или у Европи, али са остацима некадашњих културних и грађевинских епоха и цивилизација које су овим пределима струјале.

ЛИТЕРАТУРА

1. Д. Вогелник: *Урбанизација као одраз привредног развоја ФНРЈ*, Економска библиотека 13, Београд, 1961. г.
2. О. Савић: *Бројни пораст становништва у градовима Шумадије*, Зборник радова Географског института „Ј. Цвијић“ књ. 35, Београд, 1983. г.
3. Ј. Цвијић: *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Основе антропогеографије књ. I, превео с француског Б. Дробњаковић, Београд, 1922. г.
4. Б. Максимовић: *Идејни развој српског урбанизма — период реконструкције градова до 1914. године*, Београд, 1978. г.
5. М. Б. Милићевић: *Кнежевина Србија*, Београд, 1876. г.

6. В. Бурџић: *Промене у насељима у ФНРЈ Југославији*, САН Српски етнографски зборник књ. LXXIV, I одељење, Насеља и порекло становништва књ. 36, Београд, 1960. г.

7. Љ. Павловић: *Ужичка Црна Гора*, СКА, Српски етнографски зборник књ. XXXIV, Насеља и порекло становништва књ. 19, Београд, 1925. г.

8. О. Савић: *Територијални раст и искоришћавање градског простора Горњег Милановца*, Зборник радова Географског института „Јован Цвијић”, бр. 37, Београд, 1985. г.

9. О. Савић: *Територијални развој градских насеља западне Србије*, Зборник радова Географског института „Јован Цвијић”, бр. 39, Београд, 1987. г.

10. О. Савић: *Гроцка, савремено територијално ширење варошице*, Зборник радова Географског института „Јован Цвијић” САНУ, бр. 36, Београд, 1984 г.

Résumé

OLGA SAVIC

CHANGEMENTS DE LA FIGURE DES VILLES DANS LA SERBIE DE L'OUEST ET EN SUMADJJA

Après la deuxième guerre mondiale est augmenté le nombre des villes dans la Serbie de l'Ouest et en Sumadija, le nombre de leurs habitants s'accroît constamment, leur territoire grandit et leur aspect change.

La plupart des vieilles villes de Serbe étaient petites après la libération des Turcs et ne différaient que peu des villages avoisinants. De leurs descriptions, datant de cette époque, on voit que c'étaient des villes par leurs fonctions plutôt que par leur aspect.

Dans la Serbie libérée leur physionomie change, car nombreuses d'entre elles ont été régularisées et on fondait aussi des villes nouvelles (Gornji Milanovac, Bajina Bašta). Grâce à la régularisation, adaptée aux possibilités financières, les villes obtiennent des rues droites et larges et les autres caractéristiques d'après lesquelles J. Cvijić les a classées dans le type patriarcal des villes, auquel, selon lui, appartiennent toutes les villes au nord de Niš. Cet aspect change dans la première moitié du 20e siècle encore par l'édification des bâtiments pour les instituts, la construction des usines d'une certaine importance et des édifices de 1—2 étages, particulièrement dans les villes plus importantes.

L'aspect des villes change surtout après la deuxième guerre mondiale sous l'influence de l'urbanisation, l'industrialisation, l'augmentation du nombre des habitants, la modernisation du trafic et de la manière de vivre et les plans urbanistiques obligatoires. Dans les villes commencent à se distinguer des zones industrielles, on construit des colonies ouvrières, on construit des quartiers résidentiels nouveaux à édifices de 6—7 étages, on construit des quartiers nouveaux destinés aux communications, on change les marchés anciens aux magasins de commerce

et aux ateliers d'artisans par la construction des objets contemporains, on édifie les quartiers dédiés aux sports et à la récréation, aux centres on arrange les places modernes et les villages plus proches aux environs se joignent à la ville.

Ces modifications changent par endroits les agglomérations dans leur ensemble, comme, par exemple à Krupanj et à Gornji Milanovac, mis à feu pendant la guerre, et en certaines autres localités se mêlent les parties anciennes conservées aux parties nouvelles (Valjevo, Ivanjica). Pourtant, dans la plupart des agglomérations, les quartiers anciens reculent devant les quartiers nouveaux. La reconstruction moderne essuie même ces différences entre les villes monolithes (uniques) et les villes composite (mélanges des parties anciennes et nouvelles), qu'avait observées V. Djurić. Ceci a été souligné par les plans d'urbanisme généraux qui s'emploient à donner aux parties anciennes des villes l'aspect contemporain et de séparer dans les villes les parties à destination spéciale (résidentielles, industrielles, d'affaires, etc.).

Les villes ont perdu aujourd'hui leur aspect ancien patriarcal et l'aspect nouveau, prévu par les plans, n'a pas été exécuté jusqu'à la fin. De cette façon, la plupart des villes ont perdu leur figure ancienne, tandis que la figure nouvelle est inachevée, désordonnée et ne reflète pas la région dans laquelle elles sont situées. Le caractère international des bâtiments et des autres espaces sépare ces villes de leurs environs, bien que, plus ou moins, soient conservées aussi les traces des civilisations qui se sont écoulées.